

การศึกษาแนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา

The Study of Guidelines for Developing the Performing Arts of Lakorn Chatri in Chachoengsao Province

วิระสิทธิ์ สุขสมชิต

วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตศึกษา สาขาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา สถานภาพที่ดำรงอยู่ รวมไปถึง วิเคราะห์ ปัญหาการจัดการโดยใช้ระบบแบบทฤษฎีการมีส่วนร่วม ทฤษฎีการอนุรักษ์ และทฤษฎี การพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน นำมาวิเคราะห์ ในประเด็นที่พบร่วมกันเพื่อหาแนวทางการ พัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรี ในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ผลของการวิจัยพบว่า ความเป็นมาของศิลปะการแสดงละครชาตรี ในจังหวัดฉะเชิงเทรา เกิดขึ้นภายหลังจากที่นางศพระพุทธโสธรขึ้นมาจากแม่น้ำบางปะกงไม่นานชาวบ้านเป็นผู้แสดง การรำเพื่อการสักการบูชา ต่อมาจึงพัฒนาเป็นการรำเพื่อแก้สึบบน เกิดอาชีพรำละครและเกิดคณะ ละครต่างๆ เพื่อรับงานแสดง สามารถจำแนกออกเป็น 3 ยุค คือ 1) ยุคละครตึก 2) ยุคละครชาตรี 3) ยุคละครชาตรีร่วมสมัย มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดการปรับตัวของการละครแก้สึบบน จน กระทั่งส่งผลกระทบต่อด้านศิลปะการแสดงละครชาตรี โดยเฉพาะการแสดงละครชาตรีรูปแบบแสดง เป็นเรื่องต้องอาศัยนักแสดงที่มีทักษะความรู้และประสบการณ์ด้านการแสดงละครชาตรีอย่าง แท้จริง ซึ่งปัจจุบันหลงเหลือศิลปินการละครชาตรีเพียงไม่กี่คน อีกทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้จะใช้ วิธีการจำเพียงอย่างเดียวไม่มีเอกสารตำรา รวมถึงขาดผู้รับการสืบทอด จนเกิดช่วงห่างระหว่างวัย คือ ศิลปินอาวุโสและนักแสดงรุ่นใหม่ ส่วนหนุ่มสาวหันไปทำอาชีพที่มีรายได้ประจำทั้งหมด

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น สามารถวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาละครชาตรี ในจังหวัด ฉะเชิงเทรา ดังนี้ ด้านแนวทางการพัฒนาระดับภายในกลุ่มละครชาตรี คือ มีการถ่ายทอดองค์ ความรู้ต่างๆ เช่นกระบวนท่ารำ ดนตรี การแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดงระหว่างศิลปิน รุ่นเก่ากับนักแสดงรุ่นใหม่ รวมถึงมีการฝึกซ้อมศิลปะการแสดงละครชาตรีอย่างสม่ำเสมอ ในส่วน ของแนวทางการพัฒนาระดับภายนอกกลุ่มคณะละครชาตรี คือ การสนับสนุนจากภาครัฐเช่น มี การจัดหาให้มีการว่าจ้างให้ไปร่วมแสดงในกิจกรรมของจังหวัดที่จัดขึ้นเป็นประจำ เช่น งานประจำปี งานวันอนุรักษ์มรดกไทย ฯลฯ รวมถึงการร่วมมือกับสถานศึกษาจัดโครงการอบรมให้กับนักเรียน นักศึกษา และการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปะการแสดงละครชาตรีในรูปแบบเอกสารตำรา

คำสำคัญ : แนวทางการพัฒนา , ละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา

Abstract

This research aims to study the background, existing status, as well as to analyze the problems by using participation theory, conservation theory, and the theory of developing folk performing arts in order to investigate the guidelines for developing the Lakorn Chatri in Chachoengsao Province. The research findings were as follows.

The background of Lakorn Chatri in Chachoengsao occurred after the holy Phra Phuttha Sothon Buddha image had been taken from the Bangpakong River. After that, for a while, the dances to worship and pay homage were performed by the villagers, then those dances became to the dances performed to make a votive offering. As a result, there were many performers and many troupes to perform those dances. The performance can be categorized into 3 periods: 1) Lakorn Tuk, 2) Lakorn Chatri and 3) Contemporary Lakorn Chatri. Due to the society change, there were some adaptations of those Lakorns and it affected Lakorn Chatri. Actually, professional performers with knowledge skills and having experiences are required for performing Lakorn Chatri, but nowadays, there are not many who remain performing Lakorn Chatri. In addition, without documentation, memorizing is the only way for transferring the knowledge. As there are no ancestors to educate the new generations, most of teenagers turn to work other jobs with permanent income.

By the occurred problems, the guidelines for developing Lakorn Chatri in Chachoengsao can be investigated as follows: 1) guideline for developing of Lakorn Chatri Group (internal factors); transferring knowledge between old and new generations of performers such as dancing posture, music, props etc., and frequent rehearsal of Lakorn Chatri performance should be done, 2) guideline for developing Lakorn Chatri Group (external factors); supporting from the government sector such as being invited to perform in events or activities organized by the provincial administration, for example, annual festival, Thai heritage conservation day, as well as cooperation with academic institutes to arrange the training course for students and knowledge management of Lakorn Chatri performing arts by arranging texts or documents.

Keyword : Guideline for developing, Lakorn Chatri in Chachoengsao province

ความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์ในปัจจุบัน การพัฒนาได้เปลี่ยนแนวคิดเดิมของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ โดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมตามความต้องการ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อกลับมาส่งผลกระทบต่อมนุษย์เองในภายหลัง นอกจากนี้ยังจะทำลายมรดกทางวัฒนธรรม องค์ความรู้และภูมิปัญญาชุมชนของท้องถิ่นลงด้วย

พระยาอนุมานราชธนปราชญ์ทางวัฒนธรรมไทยให้ความเห็นว่า “วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นความเจริญ อยู่ที่คนในสังคมมีปัญญาความสามารถค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้ว มาประดิษฐ์ส่งเสริมใหม่ในรากฐานสิ่งเก่า เพื่อรักษาเสถียรภาพและบุคลิกของสังคมเดิมเอาไว้ เรียกว่า วัฒนธรรมมีพลวัต หากมีการปรับเปลี่ยนของเดิมที่ไม่สอดคล้องพร้อมกับต่อเติมสิ่งใหม่เข้าไปก็จะทำให้วัฒนธรรมเกิดอาการล้า และเสื่อมไป จนในที่สุดก็จะมีการตัดทิ้งวัฒนธรรมของตนเสีย แล้วรับเอาวัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทนที่ เป็นผลให้สังคมนั้นต้องสูญเสียบุคลิกลักษณะของตนในที่สุด” (พระยาอนุมานราชธน, 2501)

ศิลปะการแสดงละครชาตรีนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีการประดิษฐ์คิดค้นจากองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ และมีการสืบทอดปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาทุกยุคทุกสมัย ทั้งเพื่อกิจกรรมในภาคบันเทิงหรือเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาที่มีมาช้านาน ซึ่งในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองที่รับวัฒนธรรมในภาคความบันเทิงสมัยใหม่

ละครชาตรีในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรามีการสืบทอดมาช้านานและปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่เรื่อยมาเมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในระบบความเชื่อ วัฒนธรรมบันเทิง ค่านิยมที่มาทับเทคโนโลยีการสื่อสารจนส่งผลกระทบต่ออาการออกนอกบ้านนั้นเปลี่ยนแปลงไป

รูปแบบการแสดงนั้นมีความหลากหลายและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยมาอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นการร้อง การขับลำนำ การร่ายรำ ที่มีเนื้อหาทั้งในการเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาของบรรพชนไทยในแถบสุวรรณภูมิที่ต้องการสร้างความสมดุลระหว่างโลกแห่งความศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญที่ตนเองอาศัยอยู่ ทั้งนี้การแสดงเหล่านั้นยังมีบทบาทหน้าที่ในภาคส่วนของความบันเทิงควบคู่กันด้วย หากแต่ในปัจจุบันกระแสสังคมโลกาภิวัตน์และระบบการค้า แบบทุนนิยมได้รุกคืบเข้าสู่สังคมพื้นบ้านไทยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายองค์ความรู้ชุมชนที่สั่งสมมาและย่อมหมายรวมถึงศิลปะการแสดงละครชาตรีด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าหากมีกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอด การจัดการ การศึกษาองค์ประกอบที่ดีน่าจะมีส่วนอย่างยิ่งในการช่วยอนุรักษ์และส่งเสริมการดำรงอยู่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงแนวทางในการพัฒนาการแสดงละครชาตรีของจังหวัดฉะเชิงเทราให้มีการบริหารจัดการที่ดีเพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของบรรพชนท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

จุดประสงค์การวิจัย

ศึกษาความเป็นมา การดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และแนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการแสดงละครชาตรีในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยเน้นที่การศึกษาศักยภาพของพื้นที่การรวมกลุ่มของคนละคร สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่เอื้อต่อการรับงานแสดง วิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับท่ารำ ดนตรี เครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์การแสดง โดยเชื่อมโยงการอธิบายสภาพสังคมและการเปลี่ยนแปลงที่มีพัฒนาการจากอดีตถึงปัจจุบันเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in depth interview) การสังเกต (observation) และการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ตลอดจนการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งในส่วนของแนวคิดและทฤษฎีในการสร้างความเข้าใจในการวิเคราะห์ข้อมูล แล้วนำข้อมูลมาประมวลวิเคราะห์เชื่อมโยงบริบท (content analysis)

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรในการวิจัยคือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับคณะละครชาตรี ซึ่งมีอยู่จำนวน 4 คณะ เช่น หัวหน้าคณะ นักแสดง ตลอดจนผู้ชมและผู้ว่าจ้างทั่วไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

ศิลปะการแสดง หมายถึง ความงดงามของการแสดงละครชาตรี ด้านกระบวนการท่ารำ การแต่งกาย ดนตรีและเพลง

ละครชาตรี หมายถึง การแสดงศิลปะละครรำภายในจังหวัดฉะเชิงเทรา

แก๊สลิบบน หมายถึง การแสดงความเคารพและขอบคุณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยเหลือในพรที่ขอ

ละครแก้บน หมายถึง การแสดงละครชาตรีเพื่อการบูชา และขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การพัฒนา หมายถึง พัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรีใน จังหวัดฉะเชิงเทรา

แนวทางการพัฒนา หมายถึง แนวทางการพัฒนาส่งเสริมศิลปะการแสดงละครชาตรีที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยผู้ที่เข้าร่วมประชุม ได้แก่ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดแสดงละครชาตรี

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

องค์ความรู้เกี่ยวกับละครชาตรี การเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่ และแนวทางการพัฒนา

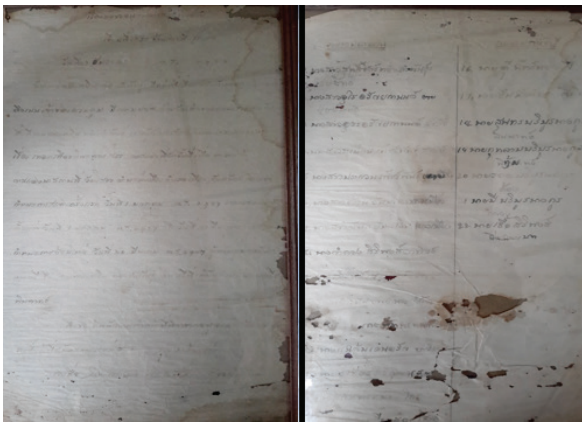
ผลการวิจัย

1. **ความเป็นมาและพัฒนาการของศิลปะการแสดงละครชาตรี จังหวัดฉะเชิงเทรา**
ศิลปะการแสดงละครชาตรี มีพัฒนาการแรกเริ่มมาจากการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านที่ต้องการรำถวายองค์พระพุทธรูปองค์หนึ่งนั่นคือ “หลวงพ่อโสธร” เป็นการบูชาเมื่อครั้งที่ชาวบ้านร่วมกันนำพระพุทธรูปองค์นี้ขึ้นมาจากแม่น้ำบางปะกง ซึ่งในระยะแรกนั้นเกิดการก่อตั้งเป็นคณะละครชาตรีขึ้นมา คือ คณะพรพิทักษ์ลูกโสธร คณะรวมไทยบันเทิง และคณะร.รัตนศิลป์ ซึ่ง 3 คณะนี้ถือกำเนิดและก่อตั้งในเวลาไล่เลี่ยกันโดยมีการจับฉลากว่าใครจะได้เป็นคณะที่ 1 คณะที่ 2 และคณะที่ 3 ผลจากการจับฉลากปรากฏว่าคณะที่ 1 คือ คณะพรพิทักษ์ลูกโสธร คณะรวมไทยบันเทิงเป็นคณะที่ 2 และ คณะร.รัตนศิลป์เป็นคณะที่ 3 ตามลำดับ ส่วนคณะอื่นๆ คือคณะปราณีเพชรโสธรและคณะประจวบเจริญศิลป์ก็ก่อตั้งขึ้นมาภายหลัง

ภาพที่ 1 ภาพการรำแก้สับบนของคณะรวมไทยบันเทิงเมื่อครั้งยังเป็นห้องแถว
ที่มา : วิระสิทธิ์ สุขสมชิต, “ถ่ายจากภาพเก่าของละครคณะศิวพรศิลป์ 7 ตุลาคม 2558”

ต่อมา เกิดคณะละครชาตรีเพิ่มขึ้นอีกหลายคณะซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของนักแสดง นักดนตรีละครชาตรี และรวมไปถึงผู้ที่มีอาชีพเป็นนักแสดงลิเกหันมาตั้งคณะละครชาตรี จนอาชีพการแสดงละครชาตรีในยุคนั้นเป็นอาชีพที่ทำรายได้ดีอีกอาชีพหนึ่งก็ว่าได้ จนกระทั่งในปีพ.ศ.2487 มีนายอุดม บุญประกอบ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราในสมัยนั้นได้พยายามสร้างมาตรฐานการแสดงละครชาตรีให้แก่คณะละคร โดยการนำครูละครที่มีความรู้ความสามารถและมีฝีมือมาจากในวัง ชื่อหม่อมพร้อม ปาลกงวศ์ ณ อุทยาน มาเป็นผู้สอนความรู้เบื้องต้นทางด้านกระบวนการทำรำ เน้นให้ใช้นาฏยศัพท์ได้อย่างถูกต้อง มีลีลาท่าทางที่งดงาม ตีบทหรือรำใช้บทได้ในกรณีที่ต้องเล่นเป็นเรื่อง และท้ายที่สุดของการเรียนก็คือ การสอบวัดความรู้ทางนาฏศิลป์ ตัวละครคนใดที่ผ่านการฝึกหัดจากหม่อมพร้อมแล้วเป็นเครื่องแสดงว่ามีความรู้ทางด้านนาฏศิลป์สามารถทำการแสดงละครชาตรีหรือตั้งเป็นคณะละครได้ แต่ถ้าผู้แสดงคนใดไม่มีใบเกียรติบัตรนี้จะไปแสดงหรือตั้งเป็นคณะรับแสดงละครที่จังหวัดฉะเชิงเทราไม่ได้

ภาพที่ 2 ภาพหนังสือการขออนุญาตจัดการแสดงละครชาตรี
(เขียนขึ้นเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ.2486)

ที่มา: วิระสิทธิ์ สุขสมชิต, "ถ่ายจากภาพเก่าของละครคณะศิวพรศิลป์ 7 ตุลาคม 2558"

ระยะเริ่มแรกของการแสดงละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีการแต่งกายประกอบการแสดงเรียบง่ายคือ ผู้แสดงนุ่งผ้าถุงธรรมดา ใช้ผ้าขาวม้ามาห่มเป็นสไบ มีเครื่องประดับที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้เอง ระยะต่อมาเริ่มมีการนำผ้าที่มีลวดลายสวยงามมากขึ้น ผ้าหม่นางเริ่มใช้สไบอัดพร้อมๆ กันกับการก่อตั้งคณะละครชาตรีเพิ่มขึ้น จึงเริ่มมีการแต่งกายประกอบการแสดงอย่างละครสวยงามขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งแต่ละคณะเริ่มสร้างเครื่องละครขึ้นใช้เอง โดยนำวัสดุที่มีความสวยงามมาใช้ปักลวดลายต่างๆ ด้วยเลื่อม ลูกปัด ขันตอนและวิธีการปักไม่ซับซ้อนมากนัก ในส่วนลายที่ปักนั้นจะเป็นลายตารางสี่เหลี่ยมหรือห้าเหลี่ยมปักดอกไม้อยู่ตรงกลางของตารางแต่ละช่อง สำหรับการแต่งกายของตัวพระใช้ผ้าลายไทยนุ่งโจงกระเบนใส่เสื้อแขนสั้นปักด้วยลูกปัดหรือเลื่อมสีเงิน เลื่อมจะมี

ลักษณะหุ่นโปงขึ้นมาจากแผ่นโลหะตีให้บาง สวมสายสะพาย ศีรษะสวมชฎายอดตัด ลงรักประดับด้วยเพชร (ยังไม่มีพลอยสี) ถ้าเป็นการแต่งกายตัวนาง สวมเสื้อผ้าแขนยาวห่มสไบเฉียงทับ มีกรองคอ ทับทรวง ศีรษะสวมมงกุฎนาง ลงรักประดับด้วยเพชรเช่นเดียวกันกับตัวพระ ใช้ผ้าลายไทย นุ่งโจงกระเบน ไม่มีเครื่องประดับอื่นเลย

ระยะต่อมาประมาณ พ.ศ.2486 การปักเครื่องละครพัฒนามาใช้ดินข้อดินโปรง ปักลายกนกและลายเครือเถา บางคณะจะมีการปักที่ผ้าสไบด้วย ในขณะนี้การนุ่งผ้าของตัวนางจะเปลี่ยนแบบไปจากการนุ่งโจงกระเบนเป็นนุ่งแบบจีบหน้านาง ส่วนผ้าลายไทยก็เปลี่ยนเป็นผ้าเกี่ยวและผ้าสอดดินจะใช้ผ้ายกเฉพาะงานสำคัญๆ หรืองานใหญ่ๆ บ้างก็ห่มผ้าห่มนางทับเสื้อแขนสั้นตัวในแทนการห่มผ้าสไบทับเสื้อแขนยาว เครื่องประดับศีรษะบางที่ก็สวมรัดเกล้ายอด-จอนหู สำหรับเครื่องแต่งกายตัวพระจะมีการใช้เสื้อปักแขนยาวมีอินทนูที่หัวไหล่และสวมถุงเท้าขาวยาว การแต่งกายทั้งตัวพระ-ตัวนาง จะมีเครื่องประดับจวนครบ เช่น เข็มขัดพร้อมหัวเข็มขัด กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า ทับทรวง สร้อยสังวาล สร้อยสะอั้ง เป็นต้น

ภาพที่ 3 การแต่งกายละครชาตรี ในชุด “อุยฉายพราหมณ์”

ที่มา: วิระสิทธิ์ สุขสมชิต, “ถ่ายจากภาพเก่าของละครคณะศิวพรศิลป์ 7 ตุลาคม 2558”

2. สถานภาพการดำรงอยู่ของกลุ่มละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา

สถานภาพการดำรงอยู่ของกลุ่มละครชาตรีในปัจจุบันยังคงมีคณะพรพิทักษ์ลูกโสธร ที่ยังคงรับงานแสดงอยู่ ซึ่งมีการสืบทอดต่อกันมาในลักษณะลูกหลานเครือญาตินับมาตั้งแต่อดีต ซึ่งปัจจุบันคงเหลือผู้ที่มีความสามารถทำการแสดงละครชาตรีรูปแบบเป็นเรื่องได้ อยู่จำนวนไม่กี่คน มีช่วงอายุประมาณ 40-50 ปี โดยไม่มีลูกหลานหรือผู้สืบทอด แต่นักแสดงอาวุโสเหล่านี้ก็ยังคงรับงานแสดงละครอยู่

ส่วนคณะรวมไทยบันเทิง เป็นคณะที่ก่อตั้งต่อมาเป็นคณะที่ 2 นั้น ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็น คณะศิวพรศิลป์ เนื่องจากผู้ก่อตั้งคณะรวมไทยบันเทิงได้เลิกกิจการไปแล้ว แต่ได้มีผู้สืบทอด

กิจการคณะละครชาตรีต่อทันทีคือ ลูกสะใภ้ของคณะรวมไทยบันเทิง โดยลูกสะใภ้ผู้นี้แต่ก่อนเคยเป็นสมาชิกนักแสดงละครชาตรีในคณะพรพิทักษ์ลูกโสธรมาก่อน ดังนั้นปัจจุบันเท่ากับว่า คณะพรพิทักษ์ลูกโสธร ก็เป็นเครือญาติและมีความสนิทสนมกันกับคณะศิวพรศิลป์

สำหรับคณะ รัตนศิลป์ ปัจจุบันยังคงมีอยู่แต่ไม่มีการแสดงละครชาตรีในรูปแบบเป็นเรื่อง เช่นในอดีตอีกแล้ว เนื่องจากมีสมาชิกในคณะไม่เพียงพอ จึงรับงานรำเพียงอย่างเดียว แต่บางครั้งก็สามารถเล่นร่วมกับ สองคณะแรกได้

ส่วนคณะปราณีเพชรโสธร ปัจจุบันคณะนี้ได้เลิกกิจการไปแล้วคณะสุดท้ายที่คงอยู่คือ คณะละครชาตรีคณะประจวบเจริญศิลป์ สำหรับคณะละครชาตรีคณะนี้เป็นคณะที่ประชาชนทั่วไปทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา รู้จักกันเป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นคณะเดียวที่รับงานแสดงแก่ สิบบนอยู่บริเวณหน้าพระอุโบสถวัดโสธรวรารามวรวิหาร ซึ่งคณะประจวบเจริญศิลป์นี้จะรับงานแสดงแต่เฉพาะรำถวายมือแก่ สิบบนและรำเป็นชุดๆ ไม่แสดงละครชาตรีรูปแบบดำเนินเรื่องแล้ว แต่ในขณะที่เดียวกันคณะนี้ก็ยังรับงานแสดงละครชาตรีในทุกรูปแบบ รวมถึงงานแสดงลิเกด้วย กล่าวคือ เมื่อมีผู้ว่าจ้างละครชาตรีรูปแบบแสดงเป็นเรื่อง ก็จะติดต่อให้คณะพรพิทักษ์หรือคณะศิวพรศิลป์ไปทำการแสดงแทน และเมื่อมีคนมาหาการแสดงลิเกก็จะไปติดต่อให้คณะ ส.ปทุมทองแสดงแทน เป็นต้น

ความพร้อม	นักแสดง	นักดนตรี	เครื่องแต่งกาย	เครื่องดนตรี	หมายเหตุ
คณะละคร					
พรพิทักษ์ลูกโสธร	●	●	●	●	รับงานอยู่
รวมไทยบันเทิง	○	○	○	○	ปิดคณะ
ร.รัตนศิลป์	●	●	●	●	รับงานอยู่
ปราณีเพชรโสธร	○	○	●	○	ปิดคณะ
ประจวบเจริญศิลป์	●	●	●	●	รับงานอยู่
ส.ปทุมทอง	○	○	●	●	รับงานอยู่
ศิวพรศิลป์	●	●	●	○	รับงานอยู่

ตารางที่ 1 ตารางแสดงศักยภาพและการดำรงกิจการของกลุ่มคณะละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา

หมายเหตุ ● = มีครบ ○ = ไม่มี

3. การเปลี่ยนแปลงด้านการรับงานเพื่อการดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงละครชาตรี

ในสมัยก่อนมีผู้ว่าจ้างให้ไปทำการแสดงละครชาตรีมาก จึงส่งผลให้มีงานแสดงละครสมำเสมอ บางช่วงที่มีงานมาก คือช่วงหลังออกพรรษา เดือนพฤศจิกายน เดือนธันวาคม เดือนมกราคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์จะมีผู้ว่าจ้างให้ไปเล่นละครเกือบทุกวันในพื้นที่เขตจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดชลบุรี จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดนครนายก เนื่องจากจังหวัดเหล่านี้ไม่มีคณะละครชาตรีเก็บเงิน ส่วนใหญ่ที่มีผู้ว่าจ้างให้ไปแสดงเพื่อแสดงแก้สืบบนโดยเฉพาะในจังหวัดฉะเชิงเทรา ชาวบ้านนิยมอาชีพเลี้ยงกุ้งกุลดา เจ้าของฟาร์มกุ้งก็จะทำการบ่นไว้ให้ได้กำไร เมื่อจับกุ้งในแต่ละครั้งและได้กำไรดี ก็จะมีผู้ว่าจ้างคณะละครไปแสดงเพื่อเป็นการแก้สืบบน

ภาพที่ 4 แสดงการเปลี่ยนด้านสถานที่ในการแสดงละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ปัจจุบันการว่าจ้างแสดงละครชาตรียังมีอยู่บ้าง อาทิตย์หนึ่งประมาณ 1 งาน แต่ถือได้ว่าน้อยลงกว่าในอดีตมาก งานที่จ้างไปแสดงเป็นงานทั่วๆ ไป เช่น งานศพ เปิดงานในพิธีต่างๆ การเก็บเงิน ซึ่งต่างจากในอดีตตรงที่ปัจจุบันคนนิยมเก็บเงินเรื่องการขายที่ดิน ไม่ใช่การเก็บเงินบ่อเลี้ยงเหมือนในอดีต ส่วนงานที่ได้รายได้ค่อนข้างดี คือ การแสดงในโรงแรมที่พัทยา เนื่องจากชาวต่างชาตินิยมดูศิลปะการแสดงของไทย งานที่เคยได้รับการว่าจ้างไปแสดง เช่น การบวงสรวง งานพิธีต่างๆ ปัจจุบันเจ้าของงานเห็นว่าไม่จำเป็น เพราะสามารถเปิดเครื่องเสียงเองได้

ปัจจุบันผู้ที่มีความสามารถทำการแสดงละครชาตรีมีจำนวนน้อยลง ส่วนมากประกอบอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย รับราชการ รับจ้างสร้างเครื่องละคร ทำนาทำสวน สอนรำและดนตรี ฯ เป็นอาชีพหลักและจะกลับมาแสดงละครชาตรี เมื่อมีการติดต่อจากหัวหน้าคณะละครให้มาแสดง ดังนั้นในช่วงที่มีงานมาก เจ้าของคณะละครชาตรีจะใช้วิธีหียบยืมตัวละคร /นักดนตรีจากคณะละครอื่นๆ มาร่วมแสดงเพื่อความสมบูรณ์ของการแสดง และวิธีการนี้ทำให้นักแสดง/นักดนตรีมีรายได้หลายทางจากการรับงานจ้างแสดงให้คณะละครอื่นด้วย

ตารางที่ 2 แสดงการปรับตัวเพื่อสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลง

4. แนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรี ในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ในการวางแผนทางการพัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรี ในจังหวัดฉะเชิงเทราผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้จากการประชุมกลุ่มคณะละครชาตรี มาวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้านได้ดังนี้

1. ควรสร้างมาตรฐานให้เกิดขึ้นในคณะละครของตนเอง มีการส่งเสริมให้สมาชิกในคณะได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านกระบวนการทำรำ ด้านดนตรีที่บรรเลงประกอบการแสดง ด้านเครื่องแต่งกาย ด้านอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการแสดง จากครูอาวุโส นักแสดงผู้ใหญ่หรือนักแสดงรุ่นพี่

2. สนับสนุนบุคลากรในคณะละครได้มีโอกาสเข้ารับการศึกษาศึกษาในสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนด้านการแสดงดนตรีนาฏศิลป์

3. ให้สมาชิกในคณะละครได้มีโอกาสเข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่หน่วยงานการศึกษาเปิดอบรมด้านดนตรีนาฏศิลป์

4. ฝึกฝนจากเอกสาร ตำรา หนังสือ และสื่อต่างๆ ด้านดนตรีนาฏศิลป์รวมถึงสื่อประเภทอินเทอร์เน็ต เว็บไซต์

5. การบริหารจัดการละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา

จากผลการศึกษาผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางการจัดการละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา ดังนี้

1. ต้องมีการบันทึกหลักฐาน โดยการเก็บรวบรวมความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีให้ครบถ้วน ทั้งข้อมูลประวัติ ทำรำ จังหวะ ทำนอง บทเพลง เนื้อเรื่อง การแต่งกาย รวมทั้งตัวศิลปิน มาจัดเก็บในรูปแบบสื่อต่างๆ อาทิ การทำเป็นเอกสารการเรียนรู้ การบันทึกภาพนิ่ง การบันทึกภาพเคลื่อนไหวอย่างละเอียด เนื่องจากการลงพื้นที่ภาคสนาม สัมภาษณ์ข้อมูลพบว่า การแสดง

ละครชาตรี และศิลปินส่วนใหญ่มีอายุมาก จึงควรจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีให้เป็นรูปธรรม เพื่อให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดำรงอยู่ต่อไป รวมไปถึงการจำแนกการบันทึกหลักฐาน การวิจัย อนุรักษ์ คุ้มครอง ส่งเสริม เชิดชู การถ่ายทอดโดยเฉพาะอย่างผ่านทางการศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบ รวมทั้งฟื้นฟูศิลปะการแสดงในด้านต่างๆ

2. ชุมชนต้องเข้ามาส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และสืบทอดการแสดงศิลปะการแสดงละครชาตรี โดยปลูกจิตสำนึกในเอกลักษณ์ให้แก่เยาวชนและคนรุ่นใหม่ด้วยการอบรม ส่งมอบบุตรหลานให้เห็นความสำคัญของละครชาตรี สร้างฐานคิด สร้างค่านิยมให้คนในชุมชนเกิดความตระหนัก จัดตั้งศูนย์กลางในการเรียนรู้ศิลปะการแสดงละครชาตรีในชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้จัดตั้งให้มีรูปแบบการดำเนินงานให้ชัดเจน สามารถถ่ายทอดความรู้และฝึกสอนให้แก่เด็ก เยาวชน และผู้ที่สนใจเกี่ยวกับละครชาตรี

3. ให้มีการอนุรักษ์และสืบสานการแสดงละครชาตรีในสถานศึกษาของท้องถิ่น ให้ศิลปินละครชาตรีมาทำการฝึกสอนให้กับนักเรียนได้มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถแสดงละครชาตรีได้

4. จัดโครงการทางวัฒนธรรมประจำปี โดยหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยองค์การบริหารส่วนตำบล สำนักวัฒนธรรมจังหวัดให้ประชาชนในชุมชน หรือบุคคลได้เรียนรู้เกี่ยวกับละครชาตรี นอกจากนี้ควรจัดให้มีการประกวดละครชาตรีระดับชุมชน หรือระดับจังหวัด เพื่อสร้างแรงจูงใจในการกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของศิลปะการแสดงละครชาตรี อีกทั้งได้รับการถ่ายทอดให้มีการพัฒนารูปแบบการแสดงต่อไป

5. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะสำนักวัฒนธรรมจังหวัดที่เป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมและสนับสนุน ควรสนับสนุนให้จัดแสดงละครชาตรีอย่างจริงจัง โดยกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม และเผยแพร่ละครชาตรีให้มีความชัดเจนและต่อเนื่องทั้งในระดับตำบล อำเภอ และระดับจังหวัด เมื่อมีการจัดงานทุกครั้ง จะต้องมีการจัดพื้นที่ให้ละครชาตรีได้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ควรบรรจุอยู่ในช่วงฤดูท่องเที่ยวเทศกาลประจำปี เช่น งานนมัสการหลวงพ่อโสธร งานของดีเมืองแปดริ้ว และงานกาชาด รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณในการจัดซื้อและทำนุบำรุงอุปกรณ์ในการแสดงละครชาตรี โดยคงรูปแบบการแสดงดั้งเดิมเอาไว้

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรี ในจังหวัดฉะเชิงเทรา” เป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นเกี่ยวกับการศึกษาประวัติความเป็นมา สถานภาพที่ดำรงอยู่ และสภาพปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการแสดงละครชาตรี เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรี ในจังหวัดฉะเชิงเทรา เก็บรักษายานบันทึกไว้เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะทำให้ผู้ที่สนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยในบริบทลักษณะนี้ นำไปใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัยได้ต่อไป ดังนี้

ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมประกอบกับการสื่อสารและการคมนาคมที่สะดวก รวดเร็ว ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการแสดงละครชาตรีรวมถึงการรำถวายมือแก่นบนที่มีอยู่เกิดความไม่ชัดเจน ทำรำและกระบวนการเรียนรู้ทำรำแปรเปลี่ยน ประกอบกับค่านิยมของสังคมปัจจุบันที่ลูกหลานคนละครชาตรีไม่ได้ให้ความสนใจเท่าในอดีต อีกทั้งขาดครูผู้เชี่ยวชาญในการถ่ายทอด ในขณะเดียวกันที่ปัจจุบันค่านิยมทางสังคมเปลี่ยนไป การแสวงหาโอกาสทางสังคมด้วยการเล่นหรือรำละครได้เริ่มลดความสำคัญลง เด็กสาวในปัจจุบันเริ่มหันเหเข้าสู่โรงงานโดยส่วนใหญ่ จะหลงเหลืออยู่บ้างจะเป็นคนที่มีใจรักจริงๆ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของวิมลศรี ผุดเพชรแก้ว (2551) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรม กรณีศึกษา เพลงนา อำเภอสวี จังหวัดชุมพร” ผลการวิจัยพบว่า เพลงนาในอดีตนิยมร้องเล่นในฤดูเกี่ยวข้าว เพื่อความสนุกสนาน แต่ในปัจจุบัน ประชาชนหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นแทน เช่น ปาล์ม การประกอบอาชีพทำนาลดลง การร้องเพลงนาจึงลดความนิยมลงไปเรื่อยๆและอาจจะเลือนหายไป ในที่สุด ในอดีตผู้ที่ร้องเพลงนาได้มีจำนวนไม่มาก เมื่อมีผู้ร้องเพลงนาเสียชีวิตไปก็เสมือนว่าเพลงนาได้หมดไปด้วย อีกทั้งยังขาดผู้สืบทอดศิลปะการแสดงเพลงนา รุ่นลูก รุ่นหลาน ไม่รู้จักขาดความสนใจและไม่ให้ความสำคัญที่จะสืบสาน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับการแสดงเพลงนานั้นตรงกันกับสภาพปัญหาของการแสดง ละครชาตรีในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม รวมไปถึงความสนใจของรุ่นลูก หลาน ที่ขาดการสืบสานและสืบทอด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ผู้ศึกษาขอเสนอแนวทางการพัฒนาละครชาตรี ในจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติ คือ ควรจัดเวทีประชาคม เพื่อให้ทราบถึงความต้องการ ความคิดเห็นของเด็ก เยาวชน และประชาชนในท้องถิ่น พร้อมด้วยศิลปินละครชาตรี เกี่ยวกับการพัฒนาศิลปะการแสดงละครชาตรี สำหรับเป็นข้อมูลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้จัดทำเป็นแผนงาน เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับการแสดงละครชาตรี เช่น พิธีไหว้ครูละครชาตรี

2.2 ควรมีการศึกษาความพึงพอใจ ของผู้ชมการแสดงละครชาตรี ในปัจจัยต่างๆ

เช่น แรงจูงใจให้ผู้มาชมการแสดงละครชาตรี และเพื่อนำมาเป็นการสนับสนุนให้มีการจัดการแสดงละครชาตรีต่อไป

บรรณานุกรม

- ธนิถ เลิศชาญฤทธิ. (2554). การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นิสา เมลานนท์. (2540). การศึกษาและวิเคราะห์ละครชาตรีเมืองแปดริ้ว. ฉะเชิงเทรา: นาฏศิลป์ สถาบันราชภัฏราชชนครินทร์.
- ผะอบ ไปชะกะฤษณะ และสุวรรณี อุดมผล. (2523). วรรณกรรมประกอบการเล่นละครชาตรี. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยกระทรวงศึกษาธิการ.
- เพียรการต์ วงศ์วานิชศิลป์. (2550). แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนคลองบางน้อย จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาลินี งามวงศ์วาน. (2536). ละครแก่นที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัชรินทร์ ดำรงกุล. (2551). การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการ วัฒนธรรม : กรณีศึกษา การสืบทอดดนตรีพื้นบ้าน “กาหลอ” จังหวัดยะลา. รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- วัฒนธรรม, กระทรวง. (2551). การวิจัยแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการ บริหารจัดการวัฒนธรรม. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช, นครศรีธรรมราช.
- วนิดา วิกากรณ์. (2545). การดำรงอยู่ของการละเล่นพื้นบ้านซอล้านนา. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศิลปากร, กรม. (2549). ทำเนียบข้อมูล: วิพิธทัศนาระบำ รำ ฟ้อน. กรุงเทพมหานคร: คูรุสภา.
- โสภา กิมวังตะโก. (2527). ศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบละครชาตรีเมืองเพชรและละครชาตรี กรมศิลปากร. รายงานการวิจัย. (อัดสำเนา).
- สุนทร คัยนันท์. (2534). ฉะเชิงเทราในประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ศรีเมืองการพิมพ์.
- อนุমানราชธน, พระยา. (2501). วัฒนธรรมเบื้องต้น. ม.ป.ท.